

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิด ทฤษฎี รวมทั้งผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องการเรียนรู้
2. แนวคิดเรื่องแรงจูงใจและความต้องการของมนุษย์
3. แนวคิดเรื่องการขัดเกลาทางสังคม
4. แนวคิดเรื่องกลุ่ม และการรวมกลุ่ม
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเรื่องการเรียนรู้

มนุษย์จะเรียนรู้ตลอดเวลา ตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต หรือการศึกษาตลอดชีวิต (Life-Long Learning or Life-Long Education) อุดม เชยกิจวงศ์ (2523, หน้า 10) พุทธชาติ ราชปรีดา (2524, หน้า 3) และชูเกียรติ ลิขสุวรรณ (2535, หน้า 43) ได้แบ่งการเรียนรู้หรือการได้รับการศึกษาของมนุษย์เป็น 3 ประเภท คือ

1. การเรียนรู้หรือการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) คือ ระบบการเรียนรู้หรือการศึกษาที่จัดโครงการอย่างเป็นทางการ ได้แก่ โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เช่น การศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา เป็นการเรียนรู้ของคนที่อยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนอย่างเป็นทางการ มีการจัดระบบ แบ่งอายุ มีผู้สอนและผู้เรียน มีหลักสูตร มีการให้ประกาศนียบัตร ปริญญาบัตร

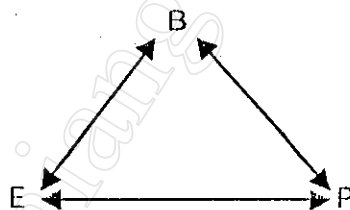
2. การเรียนรู้หรือการศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-Formal Education) คือ ระบบการเรียนรู้หรือการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนปกติ ซึ่งส่งเสริมความรู้ความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไปและวิชาชีพให้มีความเป็นอยู่ ประกอบอาชีพและทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น

3. การเรียนรู้หรือการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) คือ ระบบการเรียนรู้หรือการศึกษาที่มนุษย์ได้รับและสะสมความรู้ ประสบการณ์ ทักษะและความคิดและความเข้าใจจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและสิ่งแวดล้อม โดยไม่เจาะจงหรือไม่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า

การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเกิดจากการฝึกหัดหรือประสบการณ์ของแต่ละบุคคล หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการที่ผู้เรียนปรับตัวเองเพื่อตอบสนองสิ่งเร้าเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมาย ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงครอบคลุมถึงระบบการทำงานต่าง ๆ ของร่างกายรวมทั้งด้านอารมณ์ ทักษะ การปรับตัว ด้านสังคม การเรียนรู้ของมนุษย์มีขอบเขตกว้างขวางมาก มีการเรียนรู้หลายรูปแบบ เป็นหัวใจสำคัญของการดำรงชีวิต ทุกคนเกิดมาจะต้องเรียนรู้ (สมบุญ ศาลยาชีวิต, 2526, หน้า 123-124)

แบนดูรา (Bandura, 1986, pp. 70 - 72) เจ้าแห่งทฤษฎีปัญหาทางสังคมให้ทัศนะว่าพฤติกรรม (Behavior หรือ B) ของมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยหลักอีก 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยทางปัญญา และปัจจัยส่วนบุคคลอื่น ๆ (Personal หรือ P) และอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม (Environmental Influences หรือ E) ดังแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ 1 แผนภูมิแสดงเงื่อนไขการเกิดพฤติกรรม

จากภาพจะเห็นว่า B, P และ E ล้วนแต่มีลูกศรเข้าหากันและกัน ซึ่งหมายถึงว่ามีอิทธิพลซึ่งกันและกันและกัน เป็นปัจจัยกำหนดซึ่งกันและกัน แบนดูรามีความเห็นว่า ในชีวิตจริงของมนุษย์จะได้รับอิทธิพลจากสิ่งเร้าแล้วมนุษย์ก็มีอิทธิพลต่อสิ่งเร้าทั้งสำหรับตนเองและผู้อื่นด้วย นอกจากนั้นมนุษย์ มีความคิด ความเชื่อ และความคาดหวังซึ่งจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเขาเองได้ ทฤษฎีปัญหาทางสังคมระบุว่า การเรียนรู้มักเป็นเรื่องของกิจกรรม การประมวลข่าวสาร โดยข่าว

สารในที่นี้หมายถึงคำพูด ลายลักษณ์อักษร ลักษณะหรือรายละเอียดของการกระทำพฤติกรรม และสภาพแวดล้อมของการกระทำพฤติกรรม แบบดูราได้แบ่งการเรียนรู้ไว้ 2 ประเภท คือ

1. การเรียนรู้จากการสังเกต (Observational Learning)
2. การเรียนรู้จากการกระทำ (Active Learning)

1. การเรียนรู้จากการสังเกต มนุษย์เรียนรู้การกระทำพฤติกรรมส่วนใหญ่จากการสังเกต ตัวแบบ แล้วรับข่าวสารต่าง ๆ มาประมวลโดยการแปลงสภาพเป็นตัวแทนด้วยสัญลักษณ์ที่จะเป็นเครื่องหมายชี้นำและการกระทำในโอกาสต่อมา โดยแบบดูราได้ให้ความหมายของสื่อตัวแบบ กระบวนการเรียนรู้จากการสังเกต และบทบาทของการเสริมแรงในการเรียนรู้ไว้ ดังนี้

1.1 สื่อตัวแบบ การมีสื่อตัวแบบสามารถผ่านสื่อได้หลายประเภท คือ

1.1.1 การมีตัวแบบทางพฤติกรรม หมายถึง การมีตัวแบบทางพฤติกรรมให้บุคคลเห็น

1.1.2 การมีตัวแบบทางวาจา หมายถึง การมีตัวแบบที่พูดบอกหรือเขียนบอกว่า จะทำอะไร ได้อย่างไร

1.1.3 การมีตัวแบบสัญลักษณ์ หมายถึง การมีตัวแบบผ่านสื่อต่าง ๆ

1.2 กระบวนการเรียนรู้จากการสังเกตมี 4 กระบวนการ คือ

1.2.1 กระบวนการใส่ใจ หมายถึง กระบวนการที่มนุษย์ใส่ใจและสนใจในการรับรู้ พฤติกรรมของตัวแบบ

1.2.2 กระบวนการเก็บจำ การเรียนรู้จากการสังเกตจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้มากหาก ผู้สังเกต สามารถเก็บจำพฤติกรรมของตัวแบบไว้ได้

1.2.3 กระบวนการกระทำ เป็นกระบวนการที่ผู้สังเกตจะนำเอาการเก็บจำเป็น สัญลักษณ์มาแปลงเป็นการกระทำ

1.2.4 กระบวนการจูงใจ หมายถึง สิ่งของ ปฏิกริยาของผู้อื่นหรือปฏิกริยาของบุคคล ตนเอง ที่จะจูงใจให้บุคคลทำหรือไม่ทำพฤติกรรมหนึ่ง ๆ

1.3 บทบาทของการเสริมแรง ในการเรียนรู้จากการสังเกต แบบดูราเสนอทฤษฎีของ ทฤษฎีทางสังคมต่อบทบาทของการเสริมแรงในการเรียนรู้จากการสังเกตไว้ คือ

- 1.3.1 การเรียนรู้จากการสังเกตเกิดขึ้นโดยไม่ต้องมีสิ่งจูงใจภายนอก
- 1.3.2 ตัวจูงใจมีบทบาทขึ้นมาก่อนพฤติกรรมมากกว่าเกิดตามหลังพฤติกรรม
- 1.3.3 การเรียนรู้เงื่อนไขการกระทำ เป็นกรณีพิเศษของการเรียนรู้จากการกระทำ

2. การเรียนรู้จากการกระทำ แบบดูราเห็นว่า การเรียนรู้จากการกระทำ เป็นกรณีพิเศษของการเรียนรู้จากการสังเกต ในการเรียนรู้จากการกระทำ บุคคลกระทำพฤติกรรมหนึ่ง ๆ แล้วสังเกตผลที่เกิดขึ้น หากผลที่เกิดขึ้นเป็นผลดีสำหรับตัวเขา เขาก็จะเก็บจำการกระทำนั้นไว้ เพื่อจะทำได้ในโอกาสหน้าอีก หากผลที่เกิดขึ้นเป็นผลที่ไม่ดีสำหรับตัวเขา เขาก็จะเก็บจำการกระทำนั้นไว้เพื่อดัดแปลงใหม่ให้เกิดผลดีหรือเพื่อจะได้ไม่ทำเช่นนั้นอีก อย่างไรก็ตามหากจะเปรียบเทียบระยะเวลาที่ต้องใช้ในการเรียนรู้พฤติกรรมหนึ่ง ๆ การเรียนรู้จากการสังเกตจะใช้เวลาน้อยกว่า การเรียนรู้จากการกระทำมาก โดยเฉพาะการเรียนรู้พฤติกรรมที่ซับซ้อน การเรียนรู้จากการกระทำจะมีประโยชน์ชัดเจนในกรณีที่บุคคลพยายามคิดค้นพฤติกรรมใหม่ขึ้นมา

วิธีการเรียนรู้ทางสังคมสามารถแบ่งได้ดังนี้

1. การปั้นพฤติกรรม หรือการปรับปรุงแต่งพฤติกรรมนี้ เป็นการจูงใจสอนให้เด็กเกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ตามที่ผู้สอนต้องการ ส่วนผู้ถูกปั้นส่วนใหญ่เป็นเด็ก การปั้นพฤติกรรมใช้หลักการเสริมแรงเข้าช่วย โดยการให้รางวัลได้แก่คำชมเชย เช่น สอนให้เด็กยกมือไหว้ ในระยะแรกเด็กจะยกมือสะเปะสะปะ แม่หรือคนเลี้ยงให้ความสนใจหรือพอใจ โดยชมว่าสวย เด็กจะพยายามไหว้ได้ถูกต้องสวยงามตามที่คุณใหญ่ต้องการ

2. การเรียนรู้โดยบังเอิญ เป็นการเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งตัวแทนทางสังคมไม่ได้ตั้งใจที่จะอบรมสั่งสอน เด็กจะเรียนรู้จากการกระทำบางอย่างของพ่อแม่ หรือผู้ใหญ่โดยไม่ตั้งใจ เช่น เด็กร้องไห้โยเย แม่รีบเอามาอุ้มชูปลอบโยนทุกครั้ง ในที่สุดเด็กจะกลายเป็นคนมีนิสัยโยเยได้

3. การเลียนแบบหรือการทำตาม เป็นการเรียนรู้ทางสังคมที่สำคัญ การยอมรับวัฒนธรรมและค่านิยมต่าง ๆ แล้วนำมาประพฤติปฏิบัติตาม การเลียนแบบเกิดจากสาเหตุ ดังนี้

3.1 เกิดจากความใกล้ชิดสนิทสนม มีโอกาสให้ความรัก ความอบอุ่น และบำบัดความต้องการทางร่างกายก่อให้เกิดความพอใจและมีความสุข เช่น แม่เป็นคนที่ให้อาหาร ขนม น้ำ เครื่องนุ่งห่มแก่เด็กเป็นประจำทำให้เด็กมีความพอใจ สุขใจ ต่อมาความพอใจนี้จะถ่ายทอดไปตอบ

สนองต่อแม่เมื่อได้อยู่ใกล้ชิดกับแม่ ในที่สุดก็จะส่งผลถึงการทำตามคำสั่งสอนของแม่ พร้อมทั้งรู้สึกพอใจและมีความสุข

3.2 เกิดจากความคล้ายคลึงกันตั้งแต่หนึ่งอย่างขึ้นไป เช่น อายุใกล้เคียงกัน เป็นคนจังหวัดเดียวกัน มีค่านิยมบางอย่างคล้ายคลึงกัน

3.3 เกิดจากความรู้สึกที่เรียกว่าพลอยได้รับไปด้วย คือ เกิดความพอใจในผลการกระทำของผู้อื่น และพอใจเมื่อมีใครมาบอกว่าทำอย่างนั้นอย่างนั้นดี

เคลมาน (Kelman อ้างใน Hallander, 1971, pp. 421-425) กล่าวว่า บุคคลที่มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม หรือการเรียนรู้ทางสังคม เกิดจากอิทธิพลทางสังคม 3 กระบวน คือ

1. การยอมตาม (Compliance)

บุคคลยอมรับอิทธิพลจากบุคคลอื่นหรือจากกลุ่มเพราะหวังว่าจะได้รับการตอบสนองที่ดีจากคนอื่น อาจเป็นการต้องการรางวัล หรือเลี่ยงการถูกลงโทษก็ได้ เช่น บุคคลพยายามแสดงความคิดเห็นที่คิดว่ากลุ่มพอใจ เพื่อจะได้เข้ากลุ่ม หรือเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกขับออกจากกลุ่ม

2. การอ้างอิง (Identification)

บุคคลยอมรับพฤติกรรมของคนอื่น หรือกลุ่ม เพราะพฤติกรรมของบุคคลนั้น ๆ เป็นพฤติกรรมที่ตนพอใจ การยอมรับอิทธิพลโดยผ่านการอ้างอิง เป็นการสร้างหรือคงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ที่พึงปรารถนาต่อผู้อื่น วิธีการอ้างอิงมีหลายอย่าง เช่น รับพฤติกรรมทั้งหมด หรือบางส่วนจากคนอื่น ในกรณีนี้บุคคลพยายามที่จะพูดหรือทำในฐานะของอีกคน เชื่อเหมือนคนอื่นเชื่อผู้ที่เป็นต้นแบบพฤติกรรม จะมีพฤติกรรมที่พึงปรารถนา ขณะที่อีกฝ่ายไม่มี

3. การเกิดคุณค่าในตัว (Internalization)

บุคคลยอมรับอิทธิพล เพราะว่าพฤติกรรมนั้น ๆ สอดคล้องกับระบบค่านิยมของตน ยอมรับเพราะเห็นว่ามีประโยชน์ในการแก้ปัญหา ความน่าเชื่อถือของบุคคลเป็นตัวแปรที่สำคัญ เช่น บุคคลยอมรับข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญเพราะเห็นว่าสอดคล้องกับปัญหาของตนและค่านิยมของตน ลักษณะสำคัญของการสร้างระบบคุณค่า คือ จะมีการรับและปรับคุณค่าให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของตน

การเรียนรู้ตามทัศนะของธอร์นไดค์ (Thorndike) เชื่อว่าสิ่งเร้าและการตอบสนอง (S-R Psychology of Learning) มีผลต่อการเรียนรู้ซึ่งเกิดจากการลองผิดลองถูก เมื่อผู้เรียนเผชิญกับสถานการณ์ใหม่ ๆ อินทรีย์จะหาทางไปให้ถึงเป้าหมายให้ได้ ซึ่งอาจต้องอาศัยเวลามากและต้องสัมพันธ์กับกฎแห่งความพหุ (Law of Exercise) และกฎแห่งผล (Law of Effect) ซึ่งจะเชื่อมโยงกับรางวัลความสำเร็จ การลงโทษ ความล้มเหลว ดังนี้ (จำเนียร ชวงโชติ, 2528, หน้า 11-15)

1. คนเราจะเรียนได้ดี ถ้าผลตอบสนองของการเรียนนั้น ๆ ทำให้ผู้เรียนมีความพอใจ และคนเราเรียนเลวลง ถ้าผลตอบสนองของการเรียนนั้นทำให้ผู้เรียนรำคาญใจ
2. รางวัลและความสำเร็จจะช่วยส่งเสริมการแสดงพฤติกรรมนั้นมากขึ้น แต่การทำโทษและความล้มเหลวจะลดอาการแสดงการกระทำนั้นลง
3. ถ้าจะให้เรียนรู้อะไรบางอย่าง จะต้องมียางวัลให้ในเมื่อผู้เรียนสามารถแสดงพฤติกรรมที่ต้องการ ถ้าจะให้พฤติกรรมบางอย่างหายไป เมื่อผู้เรียนได้แสดงพฤติกรรมนั้นจะต้องมีการทำโทษ
4. การเรียนรู้ขึ้นอยู่กับผลของพฤติกรรม ถ้าแสดงออกไปแล้วนำมาซึ่งความพอใจพฤติกรรมนั้นจะถูกเก็บไว้ แต่ถ้าทำแล้วนำมาซึ่งความไม่พึงพอใจ พฤติกรรมนั้นจะถูกขจัดทิ้งไป

การเรียนรู้ตามทัศนะของสกินเนอร์ (Skinner) เชื่อว่าพฤติกรรมใดที่ได้รับการเสริมแรง พฤติกรรมนั้นจะเพิ่มขึ้น พฤติกรรมใดที่ไม่ได้รับการเสริมแรง พฤติกรรมนั้นจะลดลง สิ่งที่มีผลต่อพฤติกรรมของคนคือ การเสริมแรง และการลงโทษ

การเสริมแรง คือ การเพิ่มความถี่ของพฤติกรรมโดยวิธีการสังเกตความถี่ของการตอบสนองที่เราสนใจไว้ก่อน แล้วทำให้สิ่งเร้าเกิดขึ้นตามหลังการตอบสนองนั้นลดลงหรือขจัดสิ่งเร้านั้นไป แล้วสังเกตการเปลี่ยนแปลงความถี่ของการตอบสนอง การเสริมแรงมี 2 วิธี คือ

1. การเสริมแรงทางบวก เป็นการเพิ่มความถี่ของพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยการให้ตัวเสริมแรงทางบวกหลังจากที่บุคคลแสดงพฤติกรรมนั้นแล้ว สิ่งที่เป็นการเสริมแรงทางบวกนั้น หมายถึง สิ่งเร้าใด ๆ ที่บุคคลได้รับหลังจากแสดงพฤติกรรมนั้นแล้วก่อให้เกิดการเพิ่มความถี่ของพฤติกรรมนั้น ๆ
2. การเสริมแรงทางลบ เป็นวิธีการที่ทำได้โดยการหยุดให้ หรือขจัดสิ่งเร้าที่ทำให้บุคคลไม่พึงพอใจออกไปหลังจากที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์แล้ว ทำให้ความถี่ของพฤติกรรมนั้นเพิ่มขึ้น การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์มากขึ้น หลังจากสิ่งเร้าที่ทำให้ไม่พึงพอใจถูกขจัดออกไปแล้วนั้น เป็นเพราะบุคคลต้องการหลีกเลี่ยงเหตุการณ์หรือสิ่งที่ไม่ชอบ ซึ่งเป็นผลมาจาก

พฤติกรรมของตน เช่น เด็กวัยรุ่นไม่ยอมไปเที่ยวกับกลุ่มเพื่อน ๆ เพราะกลัวพ่อแม่ลงโทษ การลงโทษของพ่อแม่จึงเป็นสิ่งที่เด็กหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่ตนไม่ชอบ

การลงโทษ คือ การให้ตัวเสริมแรงทางลบแก่อินทรีย์ หรือถอนตัวเสริมแรงทางบวกออกมา เช่น การไม่อนุญาตให้เด็กออกไปวิ่งเล่นเมื่อยังทำการบ้านไม่เสร็จ หรือการยึดของเล่นเด็กกลับคืนมาเมื่อเด็กดื้อ ดังนั้นการลงโทษจึงหมายถึงการให้สิ่งเร้าใด ๆ แก่บุคคลหลังจากที่บุคคลแสดงพฤติกรรม แล้วทำให้ความถี่ของพฤติกรรมที่บุคคลแสดงอยู่ลดลง ซึ่งตรงกันข้ามกับการเสริมแรง การลงโทษมี 2 วิธี คือ

1. การลงโทษทางบวก เป็นการเสนอสิ่งเร้าที่ไม่พึงพอใจให้กับอินทรีย์ ภายหลังจากการแสดงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์แล้ว ทำให้แนวโน้มของพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ลดลง เช่น เมื่อเด็กพูดไม่สุภาพ แล้วถูกผู้ใหญ่ตี

2. การลงโทษทางลบ เป็นการถอนตัวเสริมแรงทางบวกออกจากอินทรีย์ภายหลังจากการแสดงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์แล้ว เช่น การริบของเล่นเด็กเมื่อเด็กดื้อ (พึงพิศ จักรปิง, 2539, หน้า 38-41)

จากแนวคิดทฤษฎีของนักจิตวิทยาดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า พฤติกรรมของคนเกิดจากการเรียนรู้ ซึ่งมีวิธีการเรียนรู้ต่าง ๆ กันดังนี้

1. การสังเกต
2. การทำตามแบบ (เลียนแบบ)
3. การได้รับการวางเงื่อนไข โดยการเสริมแรง เช่น ให้รางวัล และลงโทษ
4. การตอบสนองต่อสิ่งเร้า
5. การลองผิดลองถูก

2. แนวคิดเรื่องแรงจูงใจและความต้องการของมนุษย์

แรงจูงใจมาจากความต้องการของมนุษย์ที่ช่วยผลักดันให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาในรูปแบบต่าง ๆ อุดม สำอังก์กุล (2524, หน้า 106) กล่าวว่าพฤติกรรมของมนุษย์ที่ได้แสดงออกมามี

สาเหตุ หรือเบื้องหลังที่สามารถอธิบายได้ สาเหตุที่สำคัญยิ่งที่เป็นตัวผลักดันให้เกิดการกระทำคือ แรงจูงใจ

มนุษย์แต่ละคนในสังคมต่างก็ต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ หรือสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันไป และในแต่ละสถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ จะต้องมีความแรงจูงใจอยู่ เช่น อยู่ที่โรงเรียนการได้รับคะแนนดี และความรักใคร่เอ็นดูที่ได้รับจากครูอาจารย์ก็เป็นแรงจูงใจให้ตั้งใจเรียน ภายในครอบครัวการมีความรักความอบอุ่น และมีการกินดีอยู่ดี ก็เป็นแรงจูงใจให้เกิดพฤติกรรมที่ดีเป็นลูกที่ดี เชื่อฟังพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ ในการแข่งขันกีฬาต่าง ๆ ชัยชนะ เหรียญรางวัล ชื่อเสียง รายได้ ก็เป็นแรงจูงใจให้เกิดการฝึกซ้อมอย่างหนักทุกวันเพื่อให้ได้มาซึ่งชัยชนะ (สุชา จันทน์เอม, 2524, หน้า 64) ในการทำงานก็เช่นกัน การมีรายได้สูง การได้รับสวัสดิการ การได้รับการยกย่องชมเชย การได้รับความร่วมมือ การเลื่อนขั้นตำแหน่งก็เป็นแรงจูงใจให้มีการปฏิบัติงานอย่างเต็มที่ หรือกระตือรือร้น ซึ่งเทอดศักดิ์ เดชคง (2538, หน้า 3) ได้กล่าวไว้ว่า ในการที่คนเราจะทำงานได้ดีนั้นขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ และการมีทัศนคติต่องานนั้น แรงจูงใจนี้อาจเป็นตัวเงินหรือค่าชมเชยในผลงาน ส่วนทัศนคติจะแสดงออกมาในพฤติกรรม ความภาคภูมิใจในงานของตน ความพึงพอใจในหน้าที่ และบางครั้งแรงจูงใจสามารถเปลี่ยนทัศนคติให้ดีขึ้นหรือลดลงก็ได้ด้วย

แรงจูงใจสามารถสรุปความหมายได้จากแนวคิดของ สุชา จันทน์เอม (2524) อุดม ลำอาศ์กุล (2524) สมพงษ์ เกษมสิน (2519) ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2521) หมายถึง สิ่งที่ช่วยชักนำหรือเสริม หรือกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ และมูลเหตุที่สำคัญในการทำให้เกิดแรงจูงใจก็คือ ความต้องการของแต่ละบุคคลที่เรียกว่า พฤติกรรมเพื่อตอบสนองที่เหมาะสมที่สุดในแต่ละสถานการณ์ที่แตกต่างกันไป พฤติกรรมที่แสดงนี้เป็นผลมาจากลักษณะในตัวบุคคลและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1. ถ้าบุคคลมีความสนใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ก็จะเลือกแสดงพฤติกรรมและมีความพึงพอใจ ที่จะกระทำกิจกรรมนั้นและมีความพยายามทำให้ดีที่สุด
2. ความต้องการจะเป็นแรงจูงใจให้ทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการนั้น
3. ค่านิยมที่เป็นคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ เช่น ค่านิยมทางเศรษฐกิจ สังคม ความงาม จริยธรรม วิชาการ จะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมตามค่านิยมนั้น
4. ทัศนคติที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็มีผลต่อพฤติกรรมนั้น เช่น ถ้ามีทัศนคติดีก็จะเกิดความทุ่มเทและตั้งใจดี

5. ความมุ่งหวังที่ต่างระดับกันก็เกิดแรงกระตุ้นที่ต่างระดับกัน คนที่ตั้งความหวังไว้สูงก็จะเกิดความพยายามมากกว่าผู้ที่ตั้งความหวังไว้ต่ำ

6. การแสดงออกในความต้องการของแต่ละสังคม แต่ละกลุ่ม แต่ละองค์กร จะแตกต่างกันออกไปตามวัฒนธรรมของสังคม กลุ่มหรือองค์กรนั้น ๆ

7. ความต้องการอย่างเดียวกันทำให้บุคคลมีพฤติกรรมแตกต่างกัน เช่น การแสดงออกของความไม่พอใจ

8. พฤติกรรมอาจสนองความต้องการได้หลาย ๆ ทางและมากกว่าสิ่งหนึ่งในเวลาเดียวกัน เช่น ตั้งใจทำงานเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินและชื่อเสียง ความยกย่องและการยอมรับจากผู้อื่น (ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2521, หน้า 106-107)

มาสโลว์ (Maslow, 1954, pp. 69-80) กล่าวว่ามนุษย์ทุกคนล้วนแต่มีความต้องการที่จะสนองความต้องการให้กับตนเองทั้งสิ้นและมีความเชื่อเกี่ยวกับความต้องการ ดังนี้

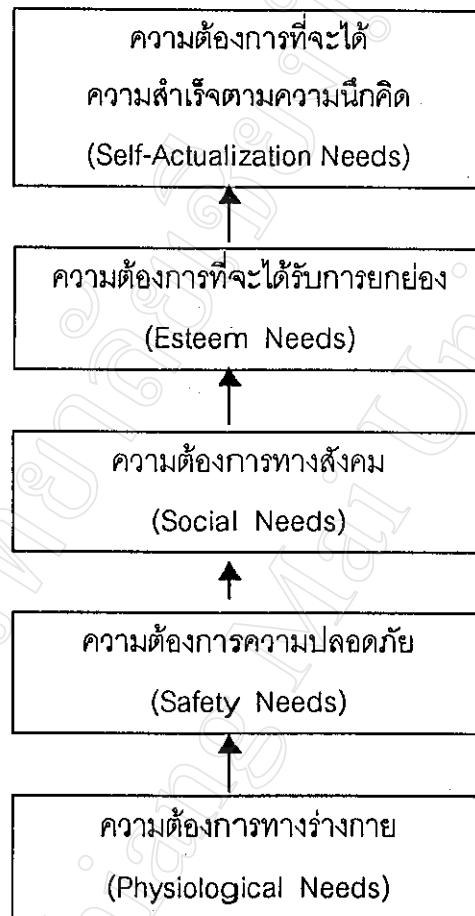
1. มนุษย์มีความต้องการอยู่เสมอ และไม่มีที่สิ้นสุดตั้งแต่เกิดจนตาย แต่สิ่งที่ต้องการนั้นขึ้นอยู่กับว่าเขามีสิ่งนั้นอยู่หรือยัง ขณะที่ความต้องการใดที่ได้รับการตอบสนองแล้วความต้องการสิ่งอื่นก็จะเข้ามาแทนที่

2. ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้วจะไม่ใช่แรงจูงใจของพฤติกรรมอีกต่อไป ความต้องการที่ไม่ได้รับการตอบสนองเท่านั้นที่เป็นแรงจูงใจของพฤติกรรม

3. ความต้องการของมนุษย์มีลำดับชั้นความสำคัญ คือ เมื่อความต้องการในระดับต่ำได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการระดับสูงก็จะเรียกร้องให้มีการตอบสนองทันที

มาสโลว์ ได้แบ่งลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ไว้ 5 ขั้น ดังแผนภูมิ ดังนี้

แผนภูมิที่ 2 แผนภูมิแสดงลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ตามทฤษฎีของมาสโลว์

ความต้องการของมนุษย์มีหลายอย่าง ซึ่งจัดเรียงลำดับขั้นจากต่ำสุดไปสู่ชั้นสูงสุดตามลำดับดังนี้

1. ความต้องการทางร่างกาย (Physiological Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานที่สิ่งมีชีวิตต้องการเพื่อการมีชีวิตอยู่ เช่น ความต้องการอาหาร น้ำ อากาศ ยารักษาโรค การออกกำลังกาย การพักผ่อน การขับถ่าย และความต้องการทางเพศ เป็นต้น

2. ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs) เป็นความต้องการความปลอดภัยของชีวิตทั้งร่างกายและจิตใจ เช่น การมีชีวิตที่ยืนนาน ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีจิตใจร่าเริง เบิกบาน แจ่มใส

3. ความต้องการทางสังคม (Social Needs) เป็นความต้องการที่จะให้คนอื่นมารักหรือชอบตน ขณะเดียวกันก็ต้องการที่จะรักคนอื่นและสิ่งอื่นด้วย ความต้องการนี้ยิ่งขาดมากยิ่งต้องการมาก เช่น เด็กวัยรุ่นที่ไม่ได้รับความรักอย่างพอเพียงจากพ่อแม่ของตน ก็มักจะเรียกร้องความรักจากครู จากเพื่อน ๆ ทั้งเพื่อนเพศเดียวกันและต่างเพศมาทดแทน

4. ความต้องการที่จะได้รับการยกย่อง (Esteem Needs) เป็นความต้องการที่จะได้อยู่ร่วมสังคมกับผู้อื่น และต้องการที่จะเป็นคนที่มีค่าทั้งในสายตาของตนเองและผู้อื่น ซึ่งความต้องการนี้จะควบคู่ไปกับการรู้สึกมั่นใจ แข็งแรง มีความสามารถพึ่งตนเองได้ มีความก้าวหน้ามีชื่อเสียง ได้รับการยอมรับ อาจปรากฏในลักษณะของคำชม การยกย่อง การได้รับตำแหน่งสูงขึ้น เกียรติยศ ชื่อเสียง อำนาจ เป็นต้น

5. ความต้องการที่จะประสบความสำเร็จตามความนึกคิด (Self-Actualization Needs) เป็นความต้องการสูงสุดที่คนส่วนใหญ่อยากจะได้ อยากจะเป็น เช่น นักธุรกิจแม้จะมีฐานะร่ำรวย แต่ยังไม่อยากเป็นนักการเมืองที่มีชื่อเสียงอีก

ความต้องการเป็นแรงผลักดันที่เกิดในตัวบุคคล ทำให้บุคคลดิ้นรนเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ตนเองต้องการ วัยรุ่นสามารถที่จะควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ในระดับหนึ่ง ดังนั้นควรให้เด็กมีโอกาสเลือกสิ่งต่าง ๆ ตามความต้องการของเขา โดยมีผู้ใหญ่คอยช่วยเหลือแนะนำในสิ่งที่ถูกต้องเพื่อให้วัยรุ่นได้พัฒนาตนเองจนถึงขั้นสูงสุดและสามารถนำศักยภาพในตัวออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมต่อไป

3. แนวคิดเรื่องการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เป็นกระบวนการของการเรียนรู้ที่จะมีชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมเพื่อให้สมาชิกมีความรับผิดชอบร่วมกัน ผูกพันยึดมั่นในคุณค่านั้นและปฏิบัติตาม ทั้งนี้เชื่อว่าการเป็นสมาชิกของสังคมหรือองค์กรจะสมบูรณ์เมื่อผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม โดยมี

ตัวแทนการขัดเกลาทางสังคมเป็นตัวส่งผ่านแบบแผนทั้งหลาย จนสามารถใช้ระบบสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายร่วมกัน การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อ

1. เป็นกลไกการผลิตซ้ำทางสังคมและวัฒนธรรม
2. เป็นกลไกแห่งการควบคุมทางสังคม เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มถูกนำไปปฏิบัติตามวิถีทางของกลุ่มโดยสมัครใจหรือไม่ก็ตาม โดยการทำให้บรรทัดฐานและค่านิยมต่าง ๆ ของกลุ่มกลับกลายเป็นบรรทัดฐานและค่านิยมของตนเอง
3. เป็นรากฐานแห่งการเรียนรู้บทบาท เนื่องจากเราเกิดความเข้าใจธรรมชาติของโครงสร้างทางสังคมและตำแหน่งของเราภายในโครงสร้างดังกล่าว รวมทั้งความคาดหวังต่าง ๆ สำหรับคนในตำแหน่งแห่งงานนั้น
4. เป็นกระบวนการที่เกี่ยวกับวิถีทางที่เราก่อรูป อารมณ์ และเปลี่ยนแปลงเอกลักษณ์ของเรา เหตุผลเพราะเราเคยเป็นใคร และเราจะเป็นอะไรต่อไป เป็นสิ่งที่ผุดขึ้นจากเตาหล่อหลอมแห่งประสบการณ์ที่เราเรียกว่า "กระบวนการขัดเกลาทางสังคม" (พัทยา สายหู, 2524, หน้า 92-99)

สุพัตรา สุภาพ (2540, หน้า 38-39) มองการขัดเกลาทางสังคมว่าเป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่งได้เรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผน ที่กลุ่มหนึ่ง ๆ กำหนดขึ้นหรือวางไว้เพื่อเป็นแบบแผนปฏิบัติต่อกัน เพื่อให้บุคคลได้พัฒนาบุคลิกภาพของตนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม การขัดเกลาทางสังคม มี 2 วิธี คือ การขัดเกลาโดยตรงและการขัดเกลาโดยอ้อม

1. การขัดเกลาโดยตรง เป็นการขัดเกลาที่เป็นการอบรมสั่งสอน ฝึกอบรม ปฐมนิเทศเพื่อต้องการให้บุคคลปฏิบัติให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนที่กลุ่มสังคมนั้นกำหนดไว้อย่างจริงจังและเจตนาเพื่อให้บุคคลสามารถวางตัวได้ถูกต้อง เหมาะสมกับสถานการณ์ การขัดเกลาโดยตรงจะพบเห็นเสมอในครอบครัว วัด โรงเรียน โดยเฉพาะสถาบันครอบครัวถือว่าเป็นสถาบันพื้นฐานที่ขัดเกลามนุษย์ให้รู้ ว่า สิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ หรืออะไรถูกอะไรผิด เป็นสถาบันที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพอย่างลึกซึ้งและมีอิทธิพลต่ออารมณ์ ทัศนคติ และความประพฤติของเด็กอย่างยิ่ง เพื่อจะได้วางตัวได้ถูกต้องเหมาะสม

2. การขัดเกลาโดยอ้อม เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้โดยธรรมชาติของบุคคล เพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามที่เหมาะสม ซึ่งไม่มีการอบรมสั่งสอนโดยตรง สมาชิกจะต้องอาศัยการ

สังเกตหรือเรียนรู้ รวมถึงการเลียนแบบจากการกระทำของสมาชิกคนอื่น ๆ เช่น เด็กเลียนแบบการแสดงของพ่อแม่เพื่อเรียนรู้มารยาทจากเพื่อนกลุ่มเดียวกัน การขัดเกลาทางสังคมเป็นกลไกควบคุมทางสังคมให้เป็นไปตามบรรทัดฐานทางสังคมได้กำหนดไว้ เงื่อนไขที่ทำให้การขัดเกลาทางสังคมมีอำนาจ เสมือนกลไกควบคุมทางสังคมมากน้อยเพียงใดขึ้นกับระดับความสนใจของสมาชิกใหม่ที่จะมาเป็นสมาชิกกลุ่ม เมื่อสมาชิกใหม่กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างของกลุ่ม เขาก็มีสิทธิในการควบคุมซึ่งกันและกัน เพราะขณะที่เขาได้รับการขัดเกลาทางสังคมจากบุคคลอื่นนั้น บุคคลอื่น ๆ ก็ได้รับการขัดเกลาทางสังคมจากเขาด้วย

การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการทางการศึกษาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้สังคมดำรงอยู่และช่วยให้บุคคลในสังคมสามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่นในสังคมนั้นได้เป็นอย่างดี แต่ในสังคมประกอบไปด้วยคนหมู่มาก จึงมีความจำเป็นต้องมีตัวแทนของสังคมทำหน้าที่เป็นผู้ให้การขัดเกลาบุคลิกภาพของสมาชิก ซึ่ง ณรงค์ เสียงประชา (2538, หน้า 165-167) กล่าวว่า มีตัวแทนการขัดเกลาอยู่ 5 กลุ่ม คือ

1. ครอบครัว (The Family) ครอบครัวจัดเป็นตัวแทนในการขัดเกลาทางสังคมที่สำคัญมากที่สุดเพราะมีความใกล้ชิดกับสมาชิกของครอบครัวและอยู่ร่วมกันเป็นเวลานานเป็นแหล่งอบรมสั่งสอนถ่ายทอดวัฒนธรรม ค่านิยม ทัศนคติและทักษะการดำเนินชีวิตเบื้องต้น เช่น สอนให้รู้จักวิถีเดิน การกินอาหาร มารยาทต่าง ๆ บุคคลในครอบครัวจะปรุงแต่งเด็กให้กลายเป็นบุคคลที่สามารถเข้าร่วมสังคม มีกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น และครอบครัวจะทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม จะเลียนแบบเอาอย่าง ซึ่งจะช่วยให้เขาเหล่านั้นเป็นคนดีในสังคมไปด้วย ในทางตรงกันข้าม ถ้าพ่อแม่เป็นตัวแทนที่ไม่ดี ย่อมยากที่จะสอนลูกให้เป็นคนดีได้

2. กลุ่มเพื่อน (Peer Groups) เมื่อเด็กโตขึ้นก็จะเข้าร่วมสังคมกับเพื่อน ๆ เช่น กับเพื่อนบ้าน เพื่อนที่สนามเด็กเล่น เพื่อนที่โรงเรียน กลุ่มเพื่อนมีอิทธิพลสำคัญต่อพฤติกรรมของเด็กเช่นกัน เด็กอาจเลียนแบบเอาอย่างเพื่อน ดังนั้นถ้าเด็กคบเพื่อนดีก็จะได้รับแบบอย่างที่ดี ในทางตรงกันข้าม ถ้าคบเพื่อนเลวก็อาจชักนำให้มีพฤติกรรมผิดสังคมได้ และกลุ่มเพื่อนจะช่วยให้เด็กได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่อาจไม่ได้รับจากครอบครัวหรือผู้ใหญ่ เช่น เพศศึกษา ความเสมอภาค ความเป็นตัวของตัวเอง ความเป็นผู้นำ ในกลุ่มเพื่อนเด็กจะเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น เด็กอาจเลือกคบเพื่อนที่ถูกใจ และอาจนำเอาพฤติกรรมต่าง ๆ ของเพื่อนมาใช้เป็นแนวปฏิบัติของตนเอง

กลุ่มเพื่อน จะช่วยให้สมาชิกได้เรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ยึดมั่นในประเพณีน้อยลง สร้างค่านิยมและความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้น
2. สอนให้รู้จักแบบแผนของการอยู่ร่วมกันในสังคมมากขึ้น เช่น การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มในการเล่นกีฬาด้วยกัน หรือทำงานร่วมกัน ถ้าฝ่าฝืนก็จะถูกกีดกันออกจากกลุ่มในลักษณะที่แตกต่างจากการถูกพ่อแม่บังคับ
3. สอนให้มีประสบการณ์เกี่ยวกับความเสมอภาคเท่าเทียมกัน
4. เป็นการส่งเสริมในการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็ก นอกเหนือจากที่ได้รับจากครอบครัวเช่น ความเป็นตัวของตัวเอง แบบของอารมณ์ เอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง ความคิดเห็นของตนเอง ฯลฯ
5. สอนให้มีประสบการณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์กันเป็นส่วนตัวมากกว่าที่จะใช้

อำนาจ

3. โรงเรียน (The School) มีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กมาก เพราะเด็กในปัจจุบันนี้มีชีวิตอยู่ในโรงเรียนเป็นเวลานาน วันละหลาย ๆ ชั่วโมงและหลายปีบางคนเข้าโรงเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาลหรือก่อนอนุบาล ซึ่งมีอายุประมาณ 3-4 ปี จนถึง 19 ปี หรือมากกว่า โรงเรียนจะทำหน้าที่สำคัญ เช่น สอนให้มีความรู้และทักษะในการดำรงชีพ อบรมสั่งสอนเพื่อให้เป็นพลเมืองดี มีความจงรักภักดีต่อชาติ มีจรรยาบรรณทางอันดีงาม และเปิดโอกาสให้เด็กได้ใกล้ชิดสังสรรค์กับเพื่อน ๆ เป็นระยะเวลานานทำให้มีโอกาสได้เรียนรู้ระเบียบแบบแผนของสังคมได้มากขึ้น

4. สื่อมวลชน (The Mass Media) ได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ สิ่งตีพิมพ์ต่าง ๆ และอื่น ๆ สิ่งเหล่านี้จะเป็นสื่อทำให้เกิดค่านิยม ความเชื่อ ทศนคติ เพื่อให้เรียนรู้พฤติกรรมแบบอย่างต่าง ๆ แล้วนำมาประพฤติปฏิบัติในสังคม ดังจะพบเห็นได้ง่าย ๆ ในหมู่เด็กที่ชมภาพยนตร์ แล้วนำเอาพฤติกรรมแสดงของผู้แสดงมาปฏิบัติ สื่อมวลชนนับว่าอิทธิพลและมีบทบาทต่อบุคลิกภาพและพฤติกรรมต่าง ๆ ได้มากเช่นกัน ดังนั้นถ้าสื่อมวลชนให้แบบอย่างที่ดีและปลูกฝังบรรทัดฐานของสังคมก็จะช่วยให้สมาชิกของสังคมได้เรียนรู้และได้รับการปลูกฝังวัฒนธรรมเหล่านั้น

5. สถาบันทางสังคม และองค์กรอื่น ๆ เช่น สถาบันทางศาสนา สมาคม มูลนิธิ สถาบันทางศาสนาก็มีบทบาทสำคัญต่อการขัดเกลาทางสังคม โดยเฉพาะในสังคมไทยซึ่งจะเห็นได้ว่าวัดเป็นหน่วยทางสังคมที่ใกล้ชิดกับชาวบ้าน ชาวบ้านได้อาศัยเป็นแหล่งอบรมทางจิตใจแหล่งการศึกษาหาความรู้ เป็นแหล่งให้การอบรมลูกหลานมาเป็นเวลาช้านาน วัดจึงเป็นตัวแทนที่สำคัญในทางสังคมเช่นกัน นอกจากวัดก็ยังมีหน่วยงานอื่น ๆ ที่มีส่วนช่วยในการขัดเกลาทางสังคม เช่น ยุวพุทธิกสมาคม พุทธสมาคม ศูนย์พัฒนาเยาวชน

การขัดเกลาทางสังคม มีความจำเป็นสำหรับบุคคลทุกเพศ ทุกวัย ซึ่งจะต้องขัดเกลาต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต วัยรุ่นเป็นวัยที่ก้าวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ ครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อน และสื่อมวลชนจะมีบทบาทสำคัญในการขัดเกลาทางสังคมแก่วัยรุ่น

4. แนวคิดเรื่องกลุ่มและการรวมกลุ่ม

กลุ่ม หมายถึง การรวมตัวกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มีเป้าหมายและมีความสัมพันธ์ร่วมกัน การแสดงออกของบุคคลภายในกลุ่ม เป็นผลมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในกลุ่มนั้น กลุ่มสังคม หมายถึง การรวมกลุ่มที่สมาชิกมีความสัมพันธ์กันตามสถานภาพและบทบาท มีระเบียบแบบแผน มีค่านิยมและวัฒนธรรมร่วมกัน สมาชิก ทุกคนมีความรู้สึกร่วมกันว่าตนเป็นสมาชิกของกลุ่ม กลุ่มสังคมเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมมนุษย์ (ณรงค์ เสงี่ยมประชา, 2538, หน้า 76)

ในทางสังคมวิทยา จำแนกกลุ่มสังคมออกเป็นหลายลักษณะเช่นกลุ่มปฐมภูมิและกลุ่มทุติยภูมิ กลุ่มในกลุ่มนอก กลุ่มที่เป็นทางการกับกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ ชุมชนชนบทและชุมชนเมือง

กลุ่มปฐมภูมิและกลุ่มทุติยภูมิ (Primary Groups and Secondary Groups) เป็นกลุ่มที่จำแนกสมาชิกออกตามลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มปฐมภูมิสมาชิกมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มีความรักและความผูกพันกันจะอยู่ร่วมกันด้วยความพอใจและเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ซึ่งแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกไม่ได้กำหนดขึ้นอย่างเป็นทางการ เช่น ครอบครัวเครือญาติ เพื่อนบ้านใกล้เคียง กลุ่มเพื่อนสนิท ส่วนกลุ่มทุติยภูมิเป็นกลุ่มที่มีลักษณะความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการมีความสัมพันธ์กันตามสถานภาพและบทบาท โดยมี

ระเบียบแบบแผนหรือกฎข้อบังคับของสังคมเป็นกลไกควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของกลุ่ม เช่น กลุ่มสมาคม สหภาพ แรงงาน กลุ่มข้าราชการ

กลุ่มในและกลุ่มนอก (In Groups and Out Groups) หลักเกณฑ์การจำแนกพิจารณาจากความสำนึกของบุคคลว่าตนเองสังกัดอยู่ในกลุ่มใด และไม่มีส่วนร่วมกับกลุ่มใด กลุ่มที่ตนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเรียกว่ากลุ่มในหรือกลุ่มเรา และกลุ่มที่ตนไม่ได้เป็นสมาชิกเรียกว่ากลุ่มนอกหรือกลุ่มเขา กลุ่มในจะมีอิทธิพลต่อการขัดเกลาทางสังคมแก่สมาชิกทำให้มีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน ซึ่งจะนำไปสู่การแบ่งพรรคแบ่งพวก การก่อการทะเลาะวิวาทระหว่างกลุ่ม เช่น การยกพวกตีกันของนักเรียนวัยรุ่นระหว่างโรงเรียน ส่วนความขัดแย้งทางเชื้อชาติและศาสนานำไปสู่สงครามระหว่างรัฐหรือเชื้อชาติ

กลุ่มที่เป็นทางการและกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (Formal Groups and Informal Groups) กลุ่มที่เป็นทางการหรือกลุ่มรูปนัย เป็นกลุ่มที่มีการวางแผนทางการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกไว้อย่างชัดเจนในลักษณะที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น องค์การหน่วยราชการ บริษัท สมาคม กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ หรือกลุ่มรูปนัยเป็นกลุ่มที่ไม่ได้กำหนดแนวทางปฏิบัติของสมาชิกไว้อย่างชัดเจน ดังนั้น การกำหนดความสัมพันธ์ต่อกันจึงไม่กำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ครอบครัว เครือญาติ กลุ่มเพื่อนสนิท

ชุมชนชนบทและชุมชนเมือง (Rural and Urban Community) เป็นการจัดกลุ่มสังคมโดยอาศัยถิ่นที่อยู่อาศัยและลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกเป็นเกณฑ์ในการจำแนก กล่าวคือ ชุมชนชนบทสมาชิกของชุมชนมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันยึดมั่นอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมของชุมชน ครอบครัว และเครือญาติเป็นหน่วยสำคัญของชุมชน ชุมชนชนบทในสังคมไทยส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรม ส่วนชุมชนเมืองเป็นสังคมพาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม สมาชิกมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการ ชีวิตผูกพันอยู่กับหน้าที่การงานและเวลา

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการศึกษาทางสังคมวิทยาจะมุ่งศึกษากลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน (Territorial Groups) เพราะชุมชนชนบทบางแห่งกลายสภาพเป็นสังคมเมือง เพราะมีการพัฒนาสาธารณูปโภค และการปรับเปลี่ยนอาชีพของชนบทบางแห่งกลายสภาพเป็นสังคมเมือง เพราะมีการพัฒนาสาธารณูปโภค และการปรับเปลี่ยนอาชีพของประชาชนจากด้านเกษตรกรรมมาเป็นการค้าขาย การรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมและการเข้าไปทำงานตามสถานประกอบการในเมือง ทำให้วิถีชีวิต ของผู้คนผูกพันอยู่กับสังคมเมืองมากขึ้น

นอกจากนี้ยังมีผู้แบ่งกลุ่มทางสังคมออกเป็นกลุ่มบังคับและกลุ่มสมัครใจ กล่าวคือ กลุ่มบังคับเป็นกลุ่มที่เลือกเองไม่ได้ตามความสมัครใจ เช่น สถานภาพในครอบครัวเครือญาติ เชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ส่วนกลุ่มสมัครใจสมาชิกสามารถเลือกเข้ากลุ่มได้ตามความพอใจ เช่น กลุ่มเพื่อน บุคคลย่อมคบเพื่อนได้ตามอัธยาศัยโดยอาศัยความพอใจระหว่างกันเป็นพื้นฐาน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอื่นๆ ที่มารวมกลุ่มกันตามความสนใจ เช่น กลุ่มกิจกรรม สมาคม สโมสร กลุ่มวิชาชีพ แม้แต่ครอบครัวในตอนเริ่มต้นก็จัดเป็นกลุ่มสมัครใจได้ (พัทยา สายบุญ, 2538, หน้า 91-92)

กลุ่มทางจิตวิทยา มักจะเป็นขนาดเล็กหรือขนาดย่อม สมาชิกในกลุ่มมีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิด พฤติกรรมของสมาชิกแต่ละคนจะส่งผลไปถึงพฤติกรรมของสมาชิกคนอื่น ๆ ด้วย วัลย์รุ่งให้ความสำคัญต่อกลุ่มเพื่อนและการคบเพื่อนมาก ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานต์ (2536, หน้า 8) ได้ศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติและความต้องการของวัยรุ่นพบว่า วัยรุ่นส่วนใหญ่ร้อยละ 80 ต้องการความเป็นอิสระและใช้เวลาให้กับเพื่อนที่รู้ใจ หากมีปัญหาชีวิตต้องการปรึกษาเพื่อนมากกว่าผู้ใหญ่ เด็กจะไม่สบายใจอย่างมากหากมีปัญหาไม่ได้รับการยอมรับจากเพื่อน ดังนั้นวัยรุ่นจึงมักแสดงพฤติกรรมทุกอย่างเพื่อให้เป็นที่ยอมรับในหมู่เพื่อนฝูง กลุ่มเพื่อนของวัยรุ่นเกิดจากความสัมพันธ์ใกล้ชิดอันเนื่องมาจากการอยู่ใกล้ชิด เช่น ได้เรียนร่วมชั้นเดียวกัน เกิดจากการมีคุณสมบัติคล้ายคลึงกัน เช่น เพศ วัย ทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ รวมทั้งการเข้าร่วมในกิจกรรม

จากการศึกษาของไวท์เบคและคณะพบว่า กลุ่มเพื่อนของวัยรุ่นจะมีความสนใจ ค่านิยม และความคิดเห็นในเรื่องใหญ่ ๆ ตรงกัน (Whitbeck et. al., 1989, อ้างใน พรพิมล เจียมมนาครินทร์, 2539, หน้า 85) วัยรุ่นต้องการให้เพื่อนยอมรับตนเป็นสมาชิกของกลุ่ม ดังนั้นจึงพยายามทำสิ่งต่าง ๆ ให้คล้ายคลึงกัน เช่น แต่งกายเหมือนกัน มีสเนียมเหมือนกัน ใช้ภาษาพูดระดับเดียวกัน ทำกิจกรรมร่วมกันตามความในใจของกลุ่ม การคบเพื่อนของวัยรุ่นจะช่วยแก้เหงา สร้างความมั่นใจแก่ตัวเอง ช่วยสร้างประสบการณ์การอยู่ร่วมกันในสังคมทำให้เกิดการเรียนรู้และสามารถปรับตัวกับบุคคลอื่นในสังคมได้ การเข้ากลุ่มเพื่อนจะทำให้เด็กรู้จักการเสียสละ อดทน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ลดความเห็นแก่ตัว รู้จักการประนีประนอม การคบเพื่อนชาย-หญิง ทำให้วัยรุ่นรู้จักเพศตรงข้ามมากขึ้นเป็นการตอบสนองธรรมชาติทางเพศ ซึ่งจะเป็นแนวทางในการตัดสินใจเลือกคู่ครองในอนาคต แต่ในขณะเดียวกันการเข้ากลุ่มเพื่อนอาจทำให้เด็กวัยรุ่นขาดความเป็นตัวของตัวเอง ขาดความเหนียวรั้งใจ เพราะต้องทำตามความต้องการของผู้นำและมติของกลุ่มรวมทั้งอาจทำให้เสียเวลากับการเที่ยวเตร่

หรือใช้เวลากับเพื่อนมากเกินไป ซึ่งจะมีผลกระทบต่อการเรียน การทำงาน เวลาที่อยู่ร่วมกับครอบครัว และการมีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาสังคม

โทซีและแฮมเมอร์ (Tosi and Hammer, 1977, pp. 277-286) กล่าวถึงสาเหตุการเข้ากลุ่มไว้ 5 ประการ คือ

1. เกิดจากแรงดึงดูดระหว่างบุคคล (Interpersonal Attraction) คือ บุคลิกภาพของคนในกลุ่มทำให้เกิดแรงจูงใจให้คนอื่น ๆ อยากเข้ามาสัมพันธ์หรือเป็นสมาชิกด้วย เช่น ในกลุ่มนี้อาจมีบุคคลสำคัญ หรือบุคคลที่เรารู้จักอยู่ เราก็อยากเข้ากลุ่มตามบุคคลนั้น
2. กลุ่มนั้นมีกิจกรรมที่น่าสนใจ (Group Activities) กิจกรรมในกลุ่มหากมีความน่าสนใจหรือตรงกับความชื่นชอบของเรา เราก็อยากเข้ากลุ่มนั้น
3. กลุ่มมีเป้าหมายที่น่าสนใจ (Group Taryets) หากกลุ่มมีเป้าหมายที่น่าสนใจชัดเจน เช่น เพื่อการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม หรือเพื่อช่วยเหลือสมาชิกที่มีอาชีพเดียวกัน
4. เกิดจากความต้องการทางสังคม อยากมีเพื่อน อยากมีการสมาคม การได้รับการยอมรับ (Group Membership)
5. การได้รับผลประโยชน์ (Instrumental Effects) เช่น ชื่อเสียง เกียรติยศ เงินทองหรือความสุขใจ

ชอร์ (Shaw อ้างใน อภรณ์พันธ์ จันทรสว่าง, 2525, หน้า 11) มีความคิดเห็นว่า กลุ่มเกิดขึ้นก็โดยมีสมาชิกของกลุ่มมีแรงจูงใจที่จะเข้าร่วมกับกลุ่ม โดยเขาคาดหวังว่าจะทำให้เขาเกิดความพึงพอใจในบางสิ่งบางอย่าง ซึ่งเป็นความต้องการของเขา และรู้ว่าสิ่งที่มีอยู่ในกลุ่มจะตอบสนองเขาได้

นอกจากนี้ ลุนเกร็น (Lundgren, 1974, pp.286) ได้กล่าวเสริมแนวคิดของการเข้ากลุ่มที่เลือกได้ว่า การที่คนเราเข้ากลุ่มเนื่องมาจากความรู้สึกไม่มั่นคงเหมือนถูกคุกคาม จึงไปเข้าร่วมกับคนที่มีความรู้สึกคล้าย ๆ หรือเหมือน ๆ กัน เรียกว่าความต้องการความมั่นคง ความต้องการความช่วยเหลือ ความต้องการมีเกียรติยศ มีความภาคภูมิใจ โดยเฉพาะการเป็นสมาชิกกลุ่ม หรือองค์กรที่มีชื่อเสียง หรือประสบความสำเร็จ และความต้องการช่วยเหลือ ซึ่งการเข้าเป็นสมาชิกในกลุ่มจะสามารถหาสิ่งเหล่านี้ได้

ลักษณะกลุ่มเพื่อนของวัยรุ่น จะมีลักษณะโครงสร้างไม่แน่นอน เกิดจากการรวมตัวกันเอง โดยสมัครใจ โดยทั่วไปสมาชิกของกลุ่มประกอบด้วยเด็กที่เรียนอยู่ในระดับเดียวกัน อายุใกล้เคียงกัน มีความคล้ายคลึงกันในด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ลักษณะกลุ่มเพื่อนของวัยรุ่นอาจแบ่งออกได้ดังนี้ (พึงพิศ จักรปิง, 2539, หน้า 128)

1. กลุ่มเพื่อนฝูง (Crowd) เป็นกลุ่มเพื่อนขนาดใหญ่ เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกเนื่องจากความสนใจในกิจกรรมอันเดียวกัน และมีค่านิยมที่คล้ายคลึงกันแต่สัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกในกลุ่มไม่จำเป็นต้องเป็นเพื่อนสนิทกันกับทุกคนในกลุ่มก็ได้ เช่น กลุ่มเพื่อนที่พบกันในงานแสดงคอนเสิร์ต หรืองานเลี้ยงสังสรรค์ จึงประกอบด้วยวัยรุ่นเพศชายและหญิงคละกัน แต่จะเป็นการเลือกเพื่อนที่ถูกต้องใจเป็นกลุ่มย่อยหรือกลุ่มเพื่อนสนิทต่อไป

2. กลุ่มเพื่อนสนิท (Clique) เป็นกลุ่มเพื่อนที่เป็นเพศเดียวกัน มีความสามารถและความสนใจคล้าย ๆ กัน ทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน มีความสนิทสนมและมีอิทธิพลต่อกันและกัน

3. เพื่อนคู่หู (Chum) เป็นเพื่อนที่มีความรักและไว้วางใจต่อกันมาก มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนมกัน มีอริยาบถ ธรรมเนียมและความสามารถที่ใกล้เคียงกัน จะมีจำนวนเพียง 1-2 คนเท่านั้น ความสัมพันธ์บางคู่อาจคบกันจนถึงวัยผู้ใหญ่

4. แก๊ง (Gang) หมายถึงกลุ่มผู้ที่มีแนวคิดเดียวกัน สมาชิกของแก๊งมักจะเป็นเพศเดียวกัน สมาชิกในกลุ่มอาจจะมาจากบุคคลต่างฐานะหรือต่างวัย โดยส่วนใหญ่จุดประสงค์ของการรวมกลุ่มมักถูกมองไปในทางลบ และมีพฤติกรรมต่อต้านสังคม ก่อความสงบสุขของผู้อื่น โดยที่เด็กชายจะมีแนวโน้มของการเข้ากลุ่มแก๊งมากกว่าเด็กหญิง

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้พฤติกรรมทางสังคมของวัยรุ่นในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

สุวัฒน์ มหานรินทร์กุล (2532) ได้ศึกษาเรื่องวัยรุ่นที่ดองคดีทำร้ายร่างกายด้วยมีดขามูไรในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่าสิ่งที่น่าเชื่อว่าสาเหตุที่ทำให้วัยรุ่นมีพฤติกรรมในการใช้อาวุธมีดสปรัด้า หรือขามูไรไล่ทำร้ายร่างกายผู้อื่นคือ เหตุผลที่เกิดจากทางด้านชีวภาพ ซึ่งได้แก่ การใช้สิ่งเสพติด เช่น สุรา สารระเหย หรือกัญชา ซึ่งเป็นไปในลักษณะของการทดลอง ถึงแม้จะยังไม่ถึงกับเสพติดแต่ก็ทำให้การควบคุมตัวเองเสียไป

นอกจากนี้ยังมีสาเหตุจากด้านสภาพทางสังคมที่มาจากครอบครัวที่ขาดความรัก ความอบอุ่น ครอบครัวแตกแยก พ่อแม่ปล่อยปละละเลยไม่สนใจ มีฐานะยากจน คบเพื่อนที่มีลักษณะสภาพทางสังคมเหมือนกันและถูกชักจูงง่าย และสาเหตุที่เกิดจากทางด้านจิตวิทยาที่มีลักษณะบุคลิกภาพที่ไม่สมวัย อ่อนไหวง่าย มีความก้าวร้าวสูง และมีแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมออกมารุนแรง มีการปรับตัวและการสร้างสัมพันธภาพกับคนอื่นไม่ได้ มีการเลียนแบบทางเพศไม่ดี มีความสัมพันธ์กับพ่อในทางลบ มีแนวโน้มที่จะก่อปัญหาในอนาคตได้อีกค่อนข้างสูง จึงควรหาทางป้องกันหรือแนะนำแก้ตัววัยรุ่นหรือผู้ปกครอง ให้มีความรู้ในเรื่องการเลี้ยงดูลูก การปรับตัวของวัยรุ่น โทษของยาเสพติด การสร้างสัมพันธภาพกับพ่อแม่และบุคคลอื่น การควบคุมอารมณ์และพฤติกรรม ก้าวร้าว ควรแนะนำให้วัยรุ่นศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นหรือเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับตนเอง และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์โดยการเล่นกีฬา ออกกำลังกาย ตามความเหมาะสม

ชูเกียรติ ลิขสุวรรณ (2535) ได้ศึกษาเรื่องระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ ผลการศึกษาพบว่า ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญเริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในปัจจุบันในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ผู้เรียนคือ ลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนในรุ่นหลัง ๆ ต่อไป ศูนย์กลางการเรียนรู้ในท้องถิ่นจะเริ่มจากที่บ้านและเปลี่ยนไปเป็นวัดและโรงเรียน การขยายตัวของสื่อมวลชนตลอดจนวิธีการเผยแพร่ความรู้ใหม่ มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการเรียนรู้ของประชาชนในท้องถิ่นภาคเหนือเป็นอย่างมาก มีข้อสังเกตบางประการในเรื่องความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการเรียนรู้ดั้งเดิมในท้องถิ่น หลายคนมีแนวโน้มจะเชื่อหรือหลงไปว่าระบบดั้งเดิมยังคงมีอยู่อย่างสมบูรณ์หรือมีความพยายามที่จะมีการรื้อฟื้นโดยไม่มองบริบทอื่น ๆ แต่ที่จริงระบบการเรียนรู้ดั้งเดิมในท้องถิ่นภาคเหนือจำนวนมากได้ถูกทำลายไปมากแล้ว ทั้งโดยจงใจหรือไม่จงใจ ขณะเดียวกันระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นดั้งเดิมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นลักษณะหนึ่งก็ได้ถูกพัฒนาขึ้นภายใต้บริบทในช่วงเวลาต่าง ๆ ดังนั้นการจะฟื้นฟูระบบดั้งเดิมในเงื่อนไขสถานการณ์ใหม่ จึงเป็นไปได้ยากหรือเป็นไปได้ไม่ได้เลยถ้าบริบทอื่น เปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว

พาสนา ผลศิลป์ (2535) ได้ศึกษาเรื่องปัญหาการปรับตัวของเด็กวัยรุ่นในเขต กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า ภาวะการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมของเด็กวัยรุ่น ย่อมเป็นผลทำให้เด็กวัยรุ่นต้องเผชิญกับความเครียดจากปัญหาการเปลี่ยนแปลงตามพัฒนาการแห่งวัย หรือเกิดปัญหาจากการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม และมักจะพบว่าปัญหาสุขภาพจิตที่พบบ่อยในวัยรุ่นมักจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับการปรับตัว ที่เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงตามพัฒนาการแห่งวัย ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาที่สลับซับซ้อน หลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านชีวภาพของร่างกาย การทำงานของระบบต่าง ๆ รวมทั้งการบรรลุวุฒิภาวะทางเพศ จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในแต่ละด้านของแต่ละคนจะแตกต่างกันไป

วัยรุ่นที่ไม่ได้รับการเตรียมตัวล่วงหน้าเพื่อรับการเปลี่ยนแปลง ประกอบกับบิดา มารดา หรือ ผู้ปกครองขาดความรู้ไม่ได้อธิบายหรือให้คำแนะนำแก่เด็กให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลง และผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในแต่ละด้านแล้ว เด็กก็จะมีปัญหาทางด้านจิตใจ อารมณ์ บุคลิกภาพ พฤติกรรมและปัญหาในการปรับตัวตามมาได้ ปัญหาที่เกี่ยวกับพัฒนาการในแต่ละด้านมักมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกัน และปัญหาแต่ละชนิดอาจจะเกี่ยวข้องกับพัฒนาการหลาย ๆ ด้านด้วยกัน ซึ่งก็อาจสรุปได้ว่าปัญหาสุขภาพจิตที่เกิดขึ้นในเด็กวัยรุ่นนั้น มีสาเหตุมาจากปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย อารมณ์ สติปัญญาและสังคม ซึ่งมีผลต่อปัญหาการปรับตัวของเด็กวัยรุ่น

ชิตกมล สังข์ทอง (2536) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาของคัมภีร์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อวินัยในตนเองของวัยรุ่น ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อวินัยในตนเองของวัยรุ่นที่สำคัญที่สุด คือ การเป็นต้นแบบของบิดามารดา การอบรมเลี้ยงดู ดังนั้นจึงเห็นว่าบิดามารดา ควรคำนึงถึงการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ตนตั้งขึ้นอย่างสม่ำเสมอเพื่อเป็นแบบอย่างให้กับบุตร และจากข้อมูลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนแนวทางในการฝึกวินัยให้กับเด็ก โดยใช้เหตุผล ความรัก ความเข้าใจ และที่สำคัญคือ การเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับบุตร รวมทั้งเป็นแนวทางในการอบรมเลี้ยงดูบุตรตลอดจนสามารถเข้าใจในพฤติกรรมเกี่ยวกับวินัยในตนเองของเด็กว่าเกิดจากการกระทำเลียนแบบผู้ใหญ่

นอกจากนี้องค์ประกอบอื่น ๆ ของกระบวนการขัดเกลาทางสังคมก็มีอิทธิพลต่อการมีวินัยในตนเองของวัยรุ่นด้วย เช่น กลุ่มเพื่อน โรงเรียน สิ่งแวดล้อมในกลุ่มชนที่เขาอาศัยตลอดจนสื่อมวลชน

ต่าง ๆ วิทยาลัยมีความสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อนมากขึ้น กลุ่มเพื่อนมีอิทธิพลในด้านการเลียนแบบ เสริมแรงต่อการแสดงพฤติกรรมของวัยรุ่นด้วย สำหรับโรงเรียน ครูเป็นต้นแบบที่เด่นชัดมากสำหรับนักเรียน สื่อมวลชนทั้งด้านหนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ โทรทัศน์ ล้วนเป็นต้นแบบสัญลักษณ์ที่วัยรุ่นสามารถเรียนรู้ จากตัวแปรประเภทนี้จึงส่งผลต่อพฤติกรรมของวัยรุ่นทั้งทางบวกและลบ

รังสิมันต์ สุนทรไชยา (2536) ได้ศึกษาเรื่องผลของตัวแบบที่มีผลต่อพฤติกรรมการมีระเบียบวินัยในชั้นเรียนของนักเรียนวัยรุ่น ผลของการศึกษาพบว่า วัยรุ่นที่ดูตัวแบบพฤติกรรมการมีระเบียบวินัยในชั้นเรียนโดยดูจากวีดิทัศน์ สามารถมีพฤติกรรมการมีระเบียบวินัยในชั้นเรียนเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการดูตัวแบบสัญลักษณ์ที่ผ่านสื่อทางวีดิทัศน์ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ เป็นสื่อที่แสดงพฤติกรรมให้เห็นทั้งภาพและคำพูด ช่วยดึงดูดความตั้งใจในการสังเกต และสื่อที่มีลักษณะตัวแบบใกล้เคียงกับนักเรียนในระดับอายุ เพศ จะนำไปสู่การเลียนแบบพฤติกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ การกระทำตามตัวแบบได้นั้นประกอบด้วยกระบวนการย่อย ๆ ได้แก่ กระบวนการใส่ใจ กระบวนการเก็บจำ กระบวนการกระทำ และกระบวนการจูงใจ การเสนอตัวแบบซ้ำ ๆ หลายครั้ง การให้รางวัล จะมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของนักเรียนวัยรุ่นเพิ่มขึ้น

สายฝน คอพดุง (2537) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาสถานะทางเอกลักษณ์ของวัยรุ่นตอนปลายในสถาบันอุดมศึกษา ผลของการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการค้นหาเอกลักษณ์ของวัยรุ่นจะขึ้นอยู่กับกรอบมโนทัศน์ การมีโอกาสได้ร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ และการมีประสบการณ์ที่เพิ่มพูนขึ้น จะช่วยให้วัยรุ่นสามารถค้นหาสถานะทางเอกลักษณ์ของตนได้ นอกจากนี้สถาบันต่าง ๆ ที่มีผลต่อการค้นหาเอกลักษณ์ของตนของวัยรุ่น คือ ครอบครัว เป็นหน่วยทางสังคมหน่วยแรกที่ช่วยเอื้อให้วัยรุ่นค้นหาเอกลักษณ์ของตนได้บิดามารดาควรเปิดโอกาสให้วัยรุ่นได้มีอิสระในการเข้าร่วมกิจกรรมและมีอิสระในการแสดงความคิดเห็น ความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ได้แก่ การแสดงความสนิทสนม รักใคร่ ชื่นชม เอาใจใส่ต่อทุกข์สุขของบุตร คอยช่วยเหลือและให้ความสำคัญกับบุตร การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล ช่วยให้ผู้มีความเข้าใจเหตุผลต่าง ๆ มีความคิดกว้างขึ้น จนสามารถค้นหาเอกลักษณ์ของตนได้

โรงเรียน ส่งเสริมให้วัยรุ่นได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งเป็นกิจกรรมของโรงเรียนและกิจกรรมนอกหลักสูตร เพื่อช่วยให้วัยรุ่นรู้จักวิเคราะห์ตนเองแยกแยะความแตกต่างระหว่างบุคคลและ

เหตุการณ์ทางสังคมที่กว้างขวางขึ้นได้อย่างถูกต้อง มีความเข้าใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้นสามารถนำไปแก้ปัญหาภาวะวิกฤติของการค้นหาเอกลักษณ์ได้

กลุ่มเพื่อน ผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นควรส่งเสริมให้วัยรุ่นรู้จักคบเพื่อนที่มีพฤติกรรมเหมาะสม เป็นที่ยอมรับของสังคม เพราะวัยรุ่นเป็นช่วงวัยที่ชอบเข้ากลุ่มเพื่อน มีความใกล้ชิดผูกพันกับกลุ่มเพื่อนมาก ทำให้มีพฤติกรรมหรือรับแนวคิดบางอย่างของเพื่อนมาเป็นพฤติกรรมและแนวคิดของตน เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน วัยรุ่นจะเกิดความภาคภูมิใจช่วยเหลือเอื้อต่อการพัฒนาการทางเอกลักษณ์ของวัยรุ่น

สื่อมวลชน ปัจจุบันมีบทบาทต่อชีวิตประจำวันมาก โดยให้ความรู้ ให้ประสบการณ์ ปลุกฝังทัศนคติ ค่านิยม ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงความเป็นไปของสังคมปัจจุบัน สื่อมวลชนควรเสนอข้อมูลที่ถูกต้องเหมาะสม ทั้งในแง่ดีและไม่ดีของเรื่องต่าง ๆ